

ЧИ САМОТНЬО ТОБІ,

АНТАРКТИДО?

Чому Антарктика – Антарктика?

Дуже часто пересічна людина плутає дві співзвучні географічні назви – „Арктика” та „Антарктика”. Більшість навіть не пригадає, на яких полюсах планети вони розташовані. Щоб не плутати, як кажуть англійці, „*who is who*”, треба з’ясувати походження цих назв.

Насправді все дуже просто. Північний полюс планети розташований в Арктиці, назва якої походить від латинського „*arctos*” (ведмідь). Тобто дослівно Арктика перекладається як „ведмежа територія”, адже саме в Арктиці (і лише там!) живуть білі ведмеді. В Антарктиді, де розташований Південний полюс планети, ніколи не жили білі ведмеді. Тому цей континент назвали Антарктикою (або Антарктидою). Префікс анти- підказує, що цей континент протилежний „ведмежому” – Анти-Арктика (без ведмедів).

Білі (або полярні, північні) ведмеді (лат. *Ursus maritimus* – „ведмідь морський”) – гордість і візитівка Арктики. Вони найбільші серед ссавців наземні хижаки. Ці дивовижні тварини чудово плавають.

Шкіра у білого ведмедя чорна. Стопи вкриті шерстю, щоб не ковзати по крижинах і не мерзнути. Між пальцями є плавальна перетинка, а передня частина лап оточена жорсткою щетиною. Могутніми кігтями цей велетень може втримати навіть дуже сильну здобич.

Але наша розповідь про Антарктиду, де теж немало чудес природи. Це світ тюленів, китів і пінгвінів. А сам континент – унікальний своїми рекордами.

Континент-рекордсмен

Антарктида – особливий континент, який б'є багато рекордів. По-перше, вона з'явилася на карті планети лише у 1820 році, найпізніше серед усіх континентів.

По-друге, тут є 90 % світових запасів криги, в яких зосереджено 70 % прісної води на Землі.

По-третє, це найхолодніший континент планети. 21 липня 1983 року на антарктичній станції „Восток” зареєстрували температуру $-89,2\text{ }^{\circ}\text{C}$ ¹. А середньорічна температура в центральній частині Антарктиди становить $-57,8\text{ }^{\circ}\text{C}$.

По-четверте, це найвищий серед усіх континентів, бо льодовиковий панцир, який його вкриває, має товщину від 3 000 до 4 000 м. Тому середня висота континенту становить 2 500 м над рівнем моря, тобто він у 2,8 рази вищий, ніж усі інші континенти.

По-п'яте, це найсухіший континент планети, справжня крижана пустеля. В окремих антарктичних оазах вологість повітря не перевищує 5–20 %. Для порівняння: в пустелі Сахара відносна вологість повітря становить 30–50 %.

По-шосте, це найбільш вітряний континент. Різкі температурні контрасти між переохолодженим материком і теплішими водами океану зумовлюють часті й сильні вітри, нерідко ураганні, швидкість яких сягає 80–90 м/с. Найпотужніші вітри швидкістю 320 км/год реєструють в морі Співдружності біля Берега Георга V.

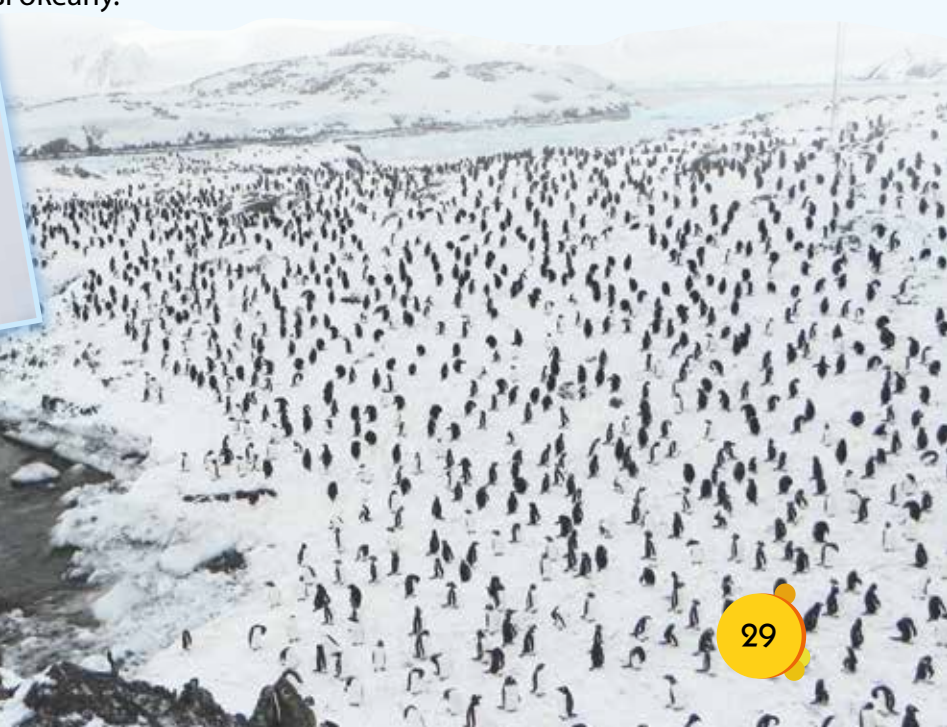
¹З серпня 2004 року на японській полярній станції „Купол Фудзі” зареєстрували температуру $-91,2\text{ }^{\circ}\text{C}$. Але цей рекорд є невизнаним Міжнародною метеорологічною службою, оскільки значення температури отримане не безпосередніми вимірюваннями температури повітря у метеорологічній будці на висоті 2 м, а є результатом аналізу спектральної інформації відбитого світла (яскравісної температури) за даними метеосупутника.

По-сьоме, Антарктида перебувала поза ареалом існування людини. Тут ніколи не жили місцеві племена аборигенів. Лише з її підкоренням люди почали будувати наукові станції, де зимують полярники-науковці. Сьогодні є понад 80 полярних станцій, 40 з яких – зимові, що функціонують цілорічно. Антарктику щорічно відвідує приблизно 30 000–40 000 туристів. Перші морські круїзи були здійснені у 1960-х роках, а з 1970-х років почалися безпосадочні авіарейси в Антарктиду з Австралії та Нової Зеландії.

Фауна і флора Антарктиди

Континент є насправді дуже суворим через низькі температури, льодовиковий панцир та майже повну відсутність ґрунту. Тому на континенті немає жодного дерева чи кущика. У повітрі не побачиш жодної комахи, за винятком „білих мух” :). Флора представлена в основному різноманітними мохами і лишайниками, які вкривають лише голі, вільні від льоду, ділянки скель чи брил каміння переважно із сонячного боку. Із вищих судинних рослин в Антарктиді росте лише два види: антарктичний щучник та ззовні схожий на мох колобантус.

Уся фауна сконцентрована або в океані, або на узбережжі Антарктиди. Південний океан (який з 2000 року деякі науковці виокремлюють довкола Антарктиди) є головною кормовою базою для всього живого. Під товстою кригою вирує життя, а тому і морські птахи (серед них і пінгвіни), і морські ссавці тюлені утворюють колонії на березі океану.

Українці в Антарктиді

В Антарктиді базуються великі колонії пінгвінів, шість видів з яких живуть на її берегах. Але візитною картою Антарктики є найбільший серед пінгвінів – імператорський. Його зріст може сягати до 1,3 м, а маса – до 50 кг. Лише ці птахи розмножуються антарктичною зимою (травень–червень) за температури нижче -50°C та вітрів, що дують зі швидкістю до 200 км/год. І єдине яйце їм доводиться насиджувати без гнізда! Точніше, його виношує самець, у якого між лапами є спеціальна складка шкіри. Всі інші види пінгвінів (антарктичний, віслюковий або папуа, пінгвін Аделі) розмножуються влітку (грудень–січень), коли тепло. Вони будують гнізда з гравію та камінців, які збирають на узбережжі, або ж часто крадуть один в одного з гнізда. Крім пінгвінів на берегах Антарктиди (особливо поблизу полярних станцій) можна побачити морських птахів (поморників, футлярноносів, буревісників, блакитнооких бакланів та домініканських мартинів).

З морських ссавців поширені переважно ендемічні види тюленів, які живуть виключно в Антарктиці. Серед них тюлень Ведделла (найпівденніший ссавець у світі), тюлень-крабоїд (який ніколи не їсть крабів), морський леопард (єдиний тюлень, який сам їсть тюленів і може напасти на людину) і дуже рідкісний тюлень Росса (найменше досліджений біологами). А ось південний морський котик і морський слон – сезонні тюлені в Антарктиді. Вони, наче наші леки, навесні зграями припливають до її берегів, щоб нагуляти жир на антарктичному крилі (креветці). В океані поблизу берегів Антарктиди в пошуках корму плавають кити горбачі, малі смугачі (мінке) та зграї косаток, які частенько полюють і на пінгвінів, і на тюленів.

Першим українцем, що ступив на землю Антарктиди, був Антон Омельченко, родом із села Батьки Зіньківського району Полтавської області. Він випадково потрапив до експедиції Роберта Скотта з Вільямом Брюсом. Брюс приїхав у Владивосток, аби придбати партію маньчжурських коней для підкорення Південного полюса. Саме за рекомендацією Брюса Скотт взяв Антона Омельченка до експедиції „Терра Нова” в 1911 році. Антон Омельченко чудово знався на конях, тому що був жокеєм. Він мав міцне здоров'я, вільно спілкувався англійською, тож у колеги Скотта не було жодних вагань щодо кандидатури знавця коней. Так українець став членом експедиції, що невдовзі на кораблі „Терра Нова” вирушила на штурм крижаної Антарктики.

4 січня 1911 року перший українець ступив на берег Антарктиди. Саме тоді Роберт Скотт почав готувати систему складів і тимчасових таборів, щоб забезпечити провізією учасників походу до Південного полюса. Омельченко був у групі, яка цим опікувалася. Коли шестеро мандрівників на чолі з Робертом Скоттом рушили до полюса, Антон Омельченко на конях провів їх до середини шельфового льодовика Росса. Далі коні пройти вже не змогли, тому Омельченко повернувся на базу. Понад рік тривала ця небезпечна подорож. На жаль, Скотт і його п'ятеро супутників загинули. Члени експедиції, що залишилися на березі й вижили, серед них – українець Омельченко, були внесені до списку членів Королівського географічного товариства Великобританії. Згодом на честь Антона Омельченка назвали бухту в Східній Антарктиці.

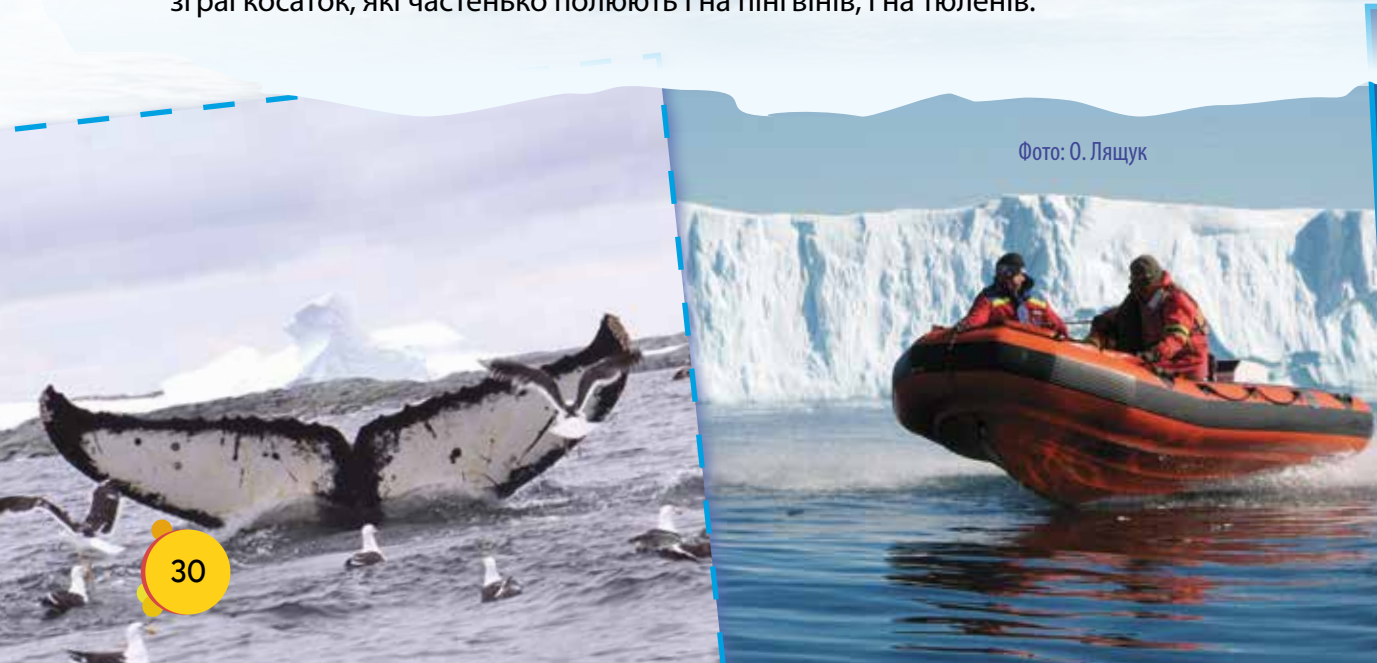

Фото: О. Лящук

Фото: О. Лящук

Фото: О. Лящук

Українська антарктична станція „Академік Вернадський”

У 1953 році на острові Галіндез в районі архіпелагу Аргентинських островів (Західна Антарктика) англійці заснували антарктичну станцію „Фарадей”. Саме на станції „Фарадей” у 1985 році група британських вчених вперше зафіксувала над Антарктидою озонову діру діаметром понад 1 000 км.

У той час антарктичних станцій було багато, забезпечувати їх було складно, тож не дивно, що Англійське антарктичне товариство передає Україні станцію „Фарадей” у постійне користування. Ця важлива для України подія сталася 6 лютого 1996 року. Перша українська антарктична експедиція перейменувала станцію на „Академік Вернадський” на честь видатного українського вченого-природознавця та першого президента НАН України Володимира Івановича Вернадського. Відтоді на „Вернадському” українські науковці розпочали дослідження Антарктики. Щороку Національний антарктичний науковий центр (НАНЦ), розташований в Києві, організовує та відправляє на крижаний континент нові експедиції. Зараз на станції працює вже 22-га українська антарктична експедиція. Вона проводить ряд комплексних досліджень, зокрема гідрометеорологічні, океанографічні та біоресурсні, ядерно-фізичні дослідження Землі та її атмосфери, фізичних процесів полярного геокосмосу, геолого-геофізичні, медико-фізіологічні та біологічні дослідження. До речі, біологічні дослідження на станції „Вернадський” вперше розпочали саме українські фахівці. Вони системно досліджують структуру та функції антарктичних біоценозів.

Як стати полярником?

Сьогодні Україна – повноправний член практично всіх міжнародних організацій, які займаються антарктичними полярними дослідженнями. Впродовж 20-ти років антарктичний центр для участі в експедиціях підготував 156 полярників. Кандидати в антарктичні експедиції подають на конкурсний відбір свої наукові проекти. Далі вони проходять медичну комісію та спеціальні „польові” збори, на яких майбутні учасники експедиції певний час живуть разом. З групою працюють психологи, тестують їх і спілкуються з ними, з’ясовують ступінь психологічної сумісності. Паралельно відбуваються навчальні тренінги, ознайомлення з правилами роботи і розпорядком на станції „Академік Вернадський”. Якщо ти молодий науковець, комунікабельний, „душа” колективу, знаєш, що таке взаємодопомога, взаєморозуміння та взаємоповага (і, головне, не боїшся холоду), тоді ти маєш великий шанс потрапити в антарктичну експедицію.

Дикий Ігор Васильович,
канд. біол. наук, доцент кафедри зоології ЛНУ ім. І. Франка,
учасник 11-ї (2006–2007 рр.), 14-ї (2009–2010 рр.)
та сезонної 17-ї (2011–2012 рр.)
українських антарктичних експедицій
на станцію „Академік Вернадський”

